ئاوڕێك لە یەكەم ڕێكخراوی ژنانی كوردستان (كۆمەڵەی تەعالی ژنانی كورد).. رەسوڵ بەسكەنی

بێگومان هەر لە كۆنەوە ڕەگەزی مێینە پێكهاتەیەكی سەرەكی كۆمەڵگا و پێكهێنەری مێژووی جیهان بووە، بە پێی هەلومەرجی سەردەمە مێژووییەكان و جۆری نەتەوەكان ڕۆڵی خۆیان بینیوە، لە هەموو سەردەمەكاندا ڕەگەزی مێینە لە پێشكەوتنی ژیانی مرۆڤدا جێ دەستیان دیار بووە، بە پێی سەرچاوە مێژووییەكانیش بەرەوپێشچوونی ژنان لەگەڵ ڕەوتی ڕووداوەكاندا گۆڕانی بەسەردا هاتووە، پەرەسەندنی هزری و سیاسی وڵاتانی جیهان لە چ ئاستێكدا بووبێت، لە زۆر ئەو كاریگەرییەدا چالاكی و جوڵانەوەی ژنانیش گۆڕانی بەسەردا هاتووە.

بە گشتی ڕۆڵی ژن لە سەدەی هەژدە و لە دوای شۆڕشی پیشەسازی لە ئەوروپا، لە ساڵانی (1760- 1830) گۆڕانكاری بەرچاو سەریهەڵدا، ئەمەش بەهۆی سێ هۆكاری سەرەكی بووە: (ڕیفۆرمی ئایینی، شەپۆلی دیموكراسی و شارستانی، شۆڕشی پیشەسازی)، وەڕای خەباتی بەردەوام، ئەم سێ هۆكارە بایەخی گرنگیان لە بزووتنەوەی نەتەوایەتی و لە خەباتی ژنان دا هەیە، گۆڕانكاری گرنگ لە ژیانی ژنانی ئەم ناوچەیەدا لە دوا قۆناغەكانی دەوڵەتی عوسمانی و لە كۆتایی جەنگی یەكەمی جیهانیدا ڕوویدا، لەو سەردەمەدا ژمارەیەكی زۆر چالاكی و كۆمەڵەی نەتەوەیی و كۆمەڵەی ژنان دامەزرا، لە چوارچێوەی ئەو بارودۆخ و گۆڕانكاریانەی، لە دەوڵەتی عوسمانی بە گشتی و ئەستەمبوڵ بە تایبەتی دروستبوو، ژنانی كوردیش لەم گۆڕانكاریانەی جیهان بێبەش نەبوون و تێكەڵ بە كارو چالاكی بوون.

بەپێی سەرچاوەكان ڕۆڵی ئافرەتی كورد بەرامبەر بە گەلانی دراوسێ جیاوازی بەرچاوی هەبووە، بەڵام ئەگەر لە ڕوانگەیەكی مافخوازانە ئاوڕ لە دۆخی ژن لە مێژووی كورددا بدەینەوە، كۆمەڵگای كوردی كۆمەڵگایەكی خێڵەكی دواكەوتوو بووە، بەڵام بزووتنەوەی نەتەوایەتی و خەباتی ژنان بە پێی پێویست تێیدا گەشەی كردووە و زۆر لە دەوروبەر دوانەكەوتووە، ژنانی كوردیش یەكەم هەنگاویان هەڵناوە، بۆ مسۆگەركردنی بە دەستهێنانی مافەكانی خۆیان، لە ئەستەمبوڵ بیریان لە دامەزراندنی كۆمەڵەیەكی تایبەت بە خۆیان كردۆتەوە، بۆ

مەبەستی دەربڕینی خواست و کێشەکانی خۆیان چالاکییان ئەنجام داوە.
بۆ یەکەمین جار کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد دامەزرا، بەڵام چۆنیەتی سەرهەڵدانی ئەم کۆمەڵەیە بۆ نادیاری مایەوە، تاکو لە ساڵی 1985 بۆ 1988ی زایینی 25 ژمارە لە گۆڤاری (ژین) لەلایەن محەمەد ئەمین بۆز ئەرسەلان دۆزرایەوە و بڵاوکرایەوە، بەم جۆرە یەکەمین زانیارییەکان لەسەر کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد ئاشکرا بوون، لە چەند ژمارەی جیاوازی ئەو گۆڤارەدا، چەندین وتار و نوسراو و پەیڕەوی ئەو کۆمەڵەیە، تەزی مێژوویان لەسەر لادرا، بەچەند شێوەیەك باسی ڕۆژی دامەزراندنی ڕێکخراوەکە دەکرێت، بەڵام ئەوەی ڕوونە، لە 20 حوزەیرانی 1919 بە ناوی کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد (کورد قادینلار تعالی جمعیتی) لە سەردەمی دەسەڵاتی عوسمانی و لەسەر دەستی کۆمەڵێك خانمی نەجیبزادەی کورد لە ئەستەمبوڵ دامەزراوە، کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد، وەك یەکەم کۆمەڵەی ژنانی کورد، لەلایەن کۆمەڵێ لە هاوسەرانی گەورە پیاوانی ناودار و ڕۆشنبیر و کاربەدەستانی کورد دامەزرا، بەداخەوە زانیاری زۆر دەربارەی ئەو کۆمەڵەیە لەبەردەستدانییە، بەڵام ئەوەی ڕوونە لە ڕۆژی دامەزراندنی ئەو کۆمەڵەیەدا لە بەنە و داوەتننامەیەکی فەرمیدا ژنانی کورد لە مەیدانی سوڵتان ئەحمەد لە ئەستەمبوڵ کۆدەبنەوە ئاهەنگی دامەزراندن ئەنجام دەدەن، وردەکارییەکانی ئەم مەراسیمە لە ژمارە بیستی گۆڤاری (ژین)دا بڵاوکراوەتەوە.
لەو مەراسیمەدا ئەنجوم یامولکی وتارێکی پێشکەش کرد و ئاماژەی بە مەبەستی کار و پەیڕەوی ناوخۆی کۆمەڵە کردووە، کۆمەڵە سەرۆك و دوو جێگر و شەش ئەندام و سکرتێر و ژمێریارێکی هەبووە، یەکەم سەرۆکی ئەو کۆمەڵەیە ئامینە خانم هاوسەری ژەنەراڵ شەریف پاشای خەندان بووە، هەروەها ئەندامانی بەڕێوەبەرایەتی ئەو ناوەندە بریتی بوون لە: ئامینە خانم هاوسەری سەید ڕەزا، نەزیرە خانم، ئەنجوم یامولکی هاوسەری مستەفا پاشای یامولکی، گوزیدە خانمی یامولکی هاوسەری عەبدولعەزیز یامولکی، عەدویە بەدرخان، ئادڤیە بەدرخان، نازلی بەدرخان، زەریفە بەدرخان، سەعادەت بەدرخان، بەلقیس بەدرخان، و ...لە بەڕێوەبەرانی کۆمەڵەکە بوون، شوێنی کۆمەڵەکە لە باڵەخانەی دەمیرجیانی نزیک گۆڕەپانی یەنیدەرمەنی تەعلیمخانە بووە.
ئامانجەکانی ئەو ڕێکخراوە مەدەنییە، بریتی بوون لە بەرزکردنەوەی ئاستی فیکری ژنانی کورد، دۆزینەوەی کار و باشترکردنی دۆخی دارایی ژنان، باشترکردنی دۆخی کۆمەڵایەتی ژنان، هەروەها ئاوڕدانەوە لە دۆخی 700 هەزار کورد کە بەهۆی شەڕی یەکەمی جیهانییەوە دوور خرابوونەوە، ئاوڕدانەوە لە دۆخی منداڵە بێ سەرپەرشتەکانی کورد و ... هەروەها لە درێژەی چالاکییەکانیان دا یارمەتی مادیان کۆکردەوە،

بۆ چاپی کتێب و کردنەوەی ژووری موتالا و کتێبخانە و هتد.
کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد، یەکەمین ڕێکخراوی دیارو ناسراوی ژنانه له مێژووی کورد دا، هەرچەندە چالاکییەکانی کۆمەڵەکە زۆر به کەمی تۆمار کراون، بەڵام له مەراسیمی کردنەوەی کۆمەڵەکەوە لە گۆڕەپانی سوڵتان ئەحمەد لە ئەستەمبوڵ، یەکێك لە ژنە چالاکەکانی ئەو ناوەندە ئەنجوم یاموڵکی هاوسەری مستەفا پاشای یاموڵکی سلێمانی، لە ڕۆژی مەراسیمی کرانەوەی کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد، لە شەوی مەولەدی ئەو ساڵەدا لە گۆڕەپانی سوڵتان ئەحمەد لە ئەستەمبوڵ وتارێکی بۆ ناوی کۆمەڵەکە و ژنانی کورد پێشکەش کرد، وتارەکە لە ژێر ناوی "ئاماژەیەك" لە گۆڤاری (ژین) دا بڵاوکراوەتەوە، ئەنجوم خانم دەستپێکی کاری کۆمەڵەکەیان، بۆ بەدیهێنانی ئامانجی بەرز و پیرۆز سازکراوە، بەم بۆنە پیرۆزەوە بۆ نیشانەیەکی باشی داناوە، ئەنجوم خانم باس لە برایەتی گەلانی موسوڵمان و خواستی کورد بۆ گەیشتنی مافەکانی خۆی دەکات، سۆز و بەڵێن دەدا کۆمەڵەکەیان هەرچی لە دەستی بێت، بۆ پێشخستنی کورد و خەبات لە پێناوی مافە ڕەواکانیدا درێغی ناکات، هەروەها گوتی: ژنانی کورد پێویستە بۆ گەیشتن بە هزرێکی مەدەنی و سەردەمیانە هەوڵ بدەن و هەموو ژنان به بێ جیاوازی نێوان ڕەگەزی، زمان و ئایین، ئەم خەباتە لە باوەش بگرن، هەروەها ئاماژە بەوە دەکا، ئێستا هەموو گەلان بۆ دوای مافی خۆیانەوەن و ئیتر ژیانی هاوبەش مانای نەماوە، ئێمەی کوردیش بۆ دوای مافی نەتەوەیی خۆمانەوەین، چونکە میلیۆنان کورد لەو ناوچەیەدا کە پێی دەگوترێ کوردستانی گەورە، دەژین، ئەنجوم خانم لە وتەکانی دا سوپاسی تەواوی ئەو کەسانە دەکات، لەو ڕێگایەدا هاوکارییان دەکەن، هەروەها ئەوەشی زیاد کرد، دەرگای ئەو ناوەندە بۆ ڕووی هەر ئافرەتێکەوە کراوەیە، ئەوانەی دەیانەوێت لە کاری خێرخوازیدا بەشداری بکەن و یارمەتی ئەو ژن و منداڵانە بدەن کە لە ڕووداوەکانی جەنگی جیهانی، بەتایبەت ژن و منداڵی ئەرمەنییەکان کە لە شەڕەدا زیانی زۆریان بەرکەوتووە.
لێرەدا دەکرێ وتەکانی ئەنجوم خانم لەو بۆنەیەدا وەکو پرۆگرامی سیاسی کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد سەیربکرێن، بەلای ئەنجوم خانمەوە دەبێ کۆمەڵە یارمەتی پێشکەش بە ژنان و زاڕۆیانی کورد بکات، کە بە هۆی کارەساتەکانی شەڕی جیهانیەوە تووشی مەینەتی زۆر هاتوون و پێویستیان بە یارمەتی و هاوکاری هەیە، ئەو یارمەتیانە بریتییە لە دۆزینەوەی کار و قوتابخانە و ناوەندی فێرکردن و بەڕێوەبەرایەتی بۆ ژنان و منداڵانی کورد، هەروەها زۆری لا مەبەست بووە ڕێکخراوەکەیان کاری زۆر بکات بۆ گەشەسەندنی ناسنامەی کوردی و

یارمەتی دانی خێزان و ئاوارە کوردەکان لە ئەستەمبوڵ و شارە گەورەکانی تری دەوڵەتی عوسمانی تێکشکاو، هەندێ لە چالاکیەکانی کۆمەڵەی ژنانی تەعالی کورد لەسەر لاپەڕەی گۆڤار و ڕۆژنامەکانی ئەو سەردەمە بە تایبەت گۆڤاری (ژین) ڕەنگیان داوەتەوە.
لە ڕێگای وتارێکی عەبدولعەزیز یاموڵکیەوە لەو گۆڤارەدا دەزانین ئەو ڕێکخراوە کۆبوونەوەیەکی فراوانی بۆ ژنانی کورد لە ئەستەمبوڵ سازکردووە، بۆ چارەسەرکردنی کێشەی خێزانەکانی کورد بەگشتی و لەو شارەدا بە تایبەتی، هەروەها ڕێکخراوەکە خەتەنەکردنی منداڵانی نەداری کوردی لە نەخۆشخانەی شیشلی لە ئابی 1919 گرتەتە ئەستۆی خۆی، لەڕێگای ئەو چالاکیانەوە ئەو ڕێکخراوە هەوڵی دەدا ژنانی کورد بکێشێتە نێو گۆڕەپانی خەباتی کۆمەڵاتی و سیاسیەوە.
هەوڵدانی کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد لە بوارەکانی ناسنامەی نەتەوەیی و پەروەردە و فێرکردن و هاریکاری ژنان و زارۆکانی کورددا، خەسڵەتی ڕێکخراوێکی ژنانی هاوچەرخیان داوەتە ئەم کۆمەڵەیە، چالاکیەکانی کۆمەڵەی ژنانی کورد، بە جۆرێك هەست و سۆزی نووسەران و شاعیرانی ئەو سەردەمەی بزواندووە، گروپی نووسەرانی گۆڤاری ژین بۆ یەکەم جار باس لە ئازادکردنی ئافرەت و مافی ئافرەتی کورد دەکەن، شەریف پاشا یەکێک لەو کەسایەتیانە بووە، پێشتریش لە بارەی ژنانی فێمینیستەوە گوتبووی: "ئەم وڵاتە فێمینیست گەلێکی زۆری هەیە، هاوسەری منیش یەکێکە لەوان، هەروەها گوتوویەتی داهاتووی بزووتنەوەی ژنان ڕوون و باش دەبێت"
یەکێك لە نووسەرانی ئەو ڕۆژانە بەم شێوەیە باسی ئامانجەکانی کۆمەڵەی ژنانی کردووە: " بۆ بەدەستهێنانی پێگەیەکی هاوسەردەم بۆ ژنی کورد و ڕیفۆرمێکی ڕیشەیی لە ژیانی کۆمەڵایەتی و خێزانی لە کۆمەڵگای کوردی و دەستی یارمەتی درێژکردن بۆ ئەوانەی بەهۆی شەڕی جیهانیەوە بە ناچاری پەڕاگەندە بوون و هاتوونەتە ئەستەمبوڵ و ژیانێکی پڕ لە مەینەتی بەسەردەبەن، کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد دامەزراوە، ڕێکخراوی ژنانی کورد ناوەندێکی کردەتەوە بۆ ئەوەی ئەرکی کوردایەتی خۆی بەجێ بێنێ"، هەروەها شاعیری کورد عەبدولڕەحیم ڕەحمی شیعرێکی پڕ لە سۆزی بۆ باڵای کۆمەڵەدا هەڵداوە.
بێجگە لە شەریف پاشا ڕووناکبیرانی تری وەک: مەمدووح سەلیم، عەزیز یامولکی، مولانزاده ڕەفعەت و ... بە کردەوە و نووسراوەکانیان نیشانیان داوە، پشتیوانی بزووتنەوەی ژنان و کۆمەڵەی تەعالین.
بە پێی زانیاریەکان چالاکیەکانی کۆمەڵەکە نزیکەی ساڵێکی خایاندووە، بەڵام هیچ زانیاریەک لەسەر چۆنیەتی کۆتایی هاتنی چالاکیەکانی کۆمەڵەکە لەبەردەستدا نین، دەربارەی داخستنی

کۆمەڵەکە بەپێی ئەو زانیاریانەی کە لە ڕۆژنامەی (زاریا ڤاستۆکا) لە ساڵی ١٩٢٩ لە تفلیس دەرچووە و بڵاوکراوەتەوە، هەواڵەکە بۆ واژەی کۆمیتەی ژنانی کورد باس لە داخستنی کۆمەڵەکە دەکات.

ئەم کۆمەڵەیە وەکو هەموو کۆمەڵە و ڕێکخراوەکانی تری کورد لە ئەستەمبوڵ، لە دوای ماوەیەك لە سەرهەڵدانی بزاڤی کەمالیەوە لەکار کەوت و ئەندامەکانی پەرتەوازە بوون و بڵاوەیان لێکرد، هەندێکیان لە تەك هاوسەرەکانیاندا گەڕانەوە بۆ باشووری کوردستان و عێراق و لەوێ لە بواری دیکەدا، بە تایبەتی لە بواری پەروەردە و فێرکردندا، ڕۆڵی بەرچاویان بینی و ئەوانی دی، کە لە تورکیا مانەوە خۆیان و هاوسەر و بنەماڵەکانیان کەوتنە بەر شاڵاوی بێبەزەیانەی کەمالیستەکان و بە ناچاری ژیانی بێ دەنگیان هەڵبژارد.

لێکدانەوەی ڕۆڵ و پێگەی ئەم ڕێکخراوە لە مێژووی کورددا، بەگشتی و مێژووی بزاڤی ژنانی کوردا بە تایبەتی بەسەرهات و چارەنووسی ئەندامەکانی باس و خواسی زیاتر هەڵدەگرێن، یەکێك لە ئەرکە سەرەکیەکانی کۆمەڵە و ڕێکخراوەکانی ژنانی کوردە، لەو پرسانە بکۆڵنەوە و پەند لە ئەزموونەکانی وەربگرن.

دامەزراندنی کۆمەڵەی تەعالی ژنانی کورد، ئەگەر لە ژێر سەبەری کۆمەڵەی تەعالی کوردستان و بەهاندانی پیاوانی ڕۆشنبیر و بە چاولێکەری ژنانی دی لە دەوڵەتی عوسمانی دامەزرابێ، هیچ لەوە ناگۆڕێ، یەکەمین ڕێکخراوی مەدەنیە، لە لایەن ژنانی کوردەوە بۆ خزمەت بە کێشەی ژنانی کورد دامەزراوە، هاوکات لەو سەردەمەدا ژنانی نەجیبزادەی کورد لە چەندین بواردا چالاکی بەرچاویان هەبووە، بەڵام ئەو بەشە لە چالاکی خانمانی کورد پشتگوێ خراوە، بەداخەوە بۆتە هۆکاری ئەوەی تورکەکان بەشێک لە چالاکی ئەو خانمانە و تەنانەت ڕەچەڵەکی هەندێك لەو خانمانە بە تورک ناودێر بکەن و لە پێناو بەرژەوەندی نەتەوەیی خۆیان مۆرکی نەتەوەیی کوردیان لە سەر بسڕنەوە، بەڵام ئەوە دەستپێکێک بوو لە هەوڵ و چالاکی ژنانی کورد و دواتر درێژەی ئەو هەوڵ و چالاکیانە لە شارەکانی سلێمانی و مەهاباد… ڕەنگدانەوەی زیاتریان هەبووە.

بەشێوەیەکی گشتی دروستبوونی کۆمەڵەی ژنانی کورد لە ئەستەمبوڵ (1919) بەرهەمی لێکەوتەکانی دوای جەنگی یەکەمی جیهانی و پەرەسەندنە جۆراوجۆرەکانی ئەستەمبوڵ بوو، ئەو ئامانجانەی کۆمەڵەکە لە پێناویدا دروستبووە، بۆ ئەو سەردەم وەرچەرخانێکی گرنگ بووە، لەم سەردەمە زووەی مێژووی ڕێکخراوەییدا لە نێو کورداندا هەنگاوێکی ورد و بوێرانەی ناوە.

بۆ ئەم بابەتە سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە:

1- چالاك كوردە، ئاوڕێك لە ” كۆمەڵە تەعالى ژنانى كورد”
https://amanj24.ir/1403/07/18
2- د.جەبار قادر ، ژنانى كورد لە مێژوودا، 3- 10- 2016،
https://www.historyofkurd.com.
3- د.فاخر عالى، كۆمەڵەى تەعالى ژنانى كورد 1919، 16ى ديسەمبەرى
2023، https://nishtmandialog.com